

Andrej Jemec

France Rotar - sijaj resnice na poti k bistvu

Razmišljanje ob razstavah pred desetimi leti umrlega slovenskega kiparja

Galerija Murska Sobota, 2.–29. junij 2011

Ljubljanski grad, Peterokotni stolp, 7. junij–3. julij 2011

in Grajsko dvorišče, 7. junij–11. september 2011

Ob delu kiparja Franceta Rotarja se oziram najprej na njegova zgodnja dela – ,kroglež, s katerimi je hitro zaslovel in ki so gotovo najbolj celosten kiparski izraz njegovega umetniškega govora, verovanja in prepričanja. To so osebno prepoznavna, idejno in pomensko globoko segajoča kiparska dela.

Vidim jih, doživljam in razumem, kot da je Rotar z njimi sebi in drugim dal zelo jasen in celovit odgovor, kaj je zanj kiparstvo.

Tudi, kaj je zanj umetnost, kakšnim oblikam pripadata tista najbolj osebna sporočilna moč in prepričljivost, ki duhovno osmišlja njegove odločitve za osnovne (temeljne) prvine oblik, ključne za jezik sodobnega kiparskega izraza.

Predvsem gre za pomemben razmislek o načinih neposrednega, tridimenzionalnega kiparskega modeliranja, ki predstavlja jasno celost in soodvisnost razumevanja razmerja materialnega in duhovno neskončnega sveta, katero simbolna vsebina kipa pripovedno zamejuje in nadgrajuje.

Govora je o Rotarjevi sposobnosti in moči spoznanja, kako pomembna in prepričljiva je ideja, izražena celovito kot znakovno-simbolno uresničenje vsebine v sodobnem kiparstvu. Še posebej iz zornega kota idejno doživetega porajanja kiparskih variantnih oblik in njih mnogoterih nians, kot niz vsebinskih različic. Znotraj njih pa so zanimivi prostori in oblike, ki nakazujejo ali govorijo o najintimnejših duhovnih skrivnostih,

dvomih in prepričanju, verovanju in iskanju poti do bistva sporočilnih oblik kot nakazanih, pa tudi uresničenih poslednjih kiparjevih resnic.

Ob vsej teži in ustvarjalni filozofiji časa in prostora imamo opraviti z inventivno oblikovanimi dokazi, kaj umetnost kiparstva ume v sebi najbolj lastnem jeziku dosledno uresničevati.

Ne nazadnje so v teh delih očitno navzoče in vidno berljive vse bistvene sledi doživetega, tudi strah vzbujajoče grožnje z nasiljem in dramatične posledice njih uresničitve, ki jih vidi in o njih govori za vse stiske časa občutljivi umetnik.

In to predvsem kot najobčutljivejši del samega sebe, kot kipar – portretist, ki uresničuje svoja doživetja in videnja, svojo lastno duhovno podobo.

Vse te vsebine so nakazane in izražene v brezštevilih simbolnih oblikah, variantah in različnih dimenzijah velike ustvarjalne domišljije.

Z njimi se je najbolj prepričljivo uresničil in dokazal Rotarjev tako življenjski kot tudi umetniško-ustvarjalni odgovor kot enkratni odmev na vse, kar zanj kiparstvo je.

To, kar nam France Rotar govori s svojimi kiparskimi oblikovnimi sporočili, je težko na kratko izraziti z besedami, saj zadeva celovite simbolne izjave o pojmovanju *skrivnosti* in *sijaju resnice*, ki je zanj znotraj kipa. Nakazana je smer pomikanja proti odkrivanju središča, to je jedra. Ta je v notranjosti, v središču, torej pod površino in pod notranjimi plastmi kipa, v očem prikritem in poduhovljenem skrivnostnem središču ideje kot večpomenske metafore. V prisposobi gre za podobne misli in občutenja, kakršne nas usmerjajo v zadnje kotičke skrivnostne notranjosti, proti dnu človekove duše, v kateri domuje človekova poslednja resnica.

Potovanje k tej izrazito ponotranjeni pomenski duhovni skrivnosti Rotar na vse mogoče načine pri oblikovanju od zunaj navznoter kiparsko nakazuje in variira. S tem pa usmerja in stopnjuje pomene dogajanja proti središču kipa, ki je zanj bistvena idejna os in soznačnica njegovega duhovnega sporočila kot počelo vsega, kar je.

Kot da že spočetka nikoli ni spregledal izkušnje s kiparskim začenjanjem, ki v njegovem delu hitro preraste v občo izkušnjo. Ta temelji na preprosti, a pomembni svojski naravi njegovega ustvarjalnega postopka, ki tankovestno razlikuje vzroke od posledic, kar ga vodi k spoznanju, da kip nastaja od znotraj navzven. Podobno npr., kot je okostje središčna os v človeškem telesu, kar kot primer predstavlja večpomensko zgodovinsko rdečo nit pojmovanja vloge med 'notranjim' in 'zunanjim', in to ne samo v kiparstvu.

To je bistvo in usmeritev vsega Rotarjevega razumevanja notranjega življenja (dinamike) in nakazanih silnic pri odpiranju oblik kipa, njegovih

prostorskih izraznih možnosti, sinonim pomenov preoblikovanja (transformacij), rasti in ustvarjalnosti.

Večpomenska metafora, da se na poti k cilju vse pomembno v življenju dogaja in zgodi, je Rotarjevo ustvarjalno načelo. Zunanje dramatične napetosti površine kipa, vključno s sijem visoko polirane kovine, nakazujejo in opozarjajo na bistvo dogajanja v jedru.

Na tem mestu je treba opozoriti na analogijo s prvimi Rotarjevimi reliefi, ki jih je razstavil leta 1962 na Reki na temo jedrskih katastrof, in na poznejše transformacije te kiparske teme. Aluzije na atomsko dobo in na nova spoznanja o materiji in njenih notranjih energetskih jedrih so očitno zaznamovale tudi njegovo kiparstvo. Pomembno se mi zdi opozoriti na to zgodnje Rotarjevo nedvoumno vsebinsko izhodišče, ob robu sijajne obravnave vseh njegovih kiparskih ciklov, ki jih je obširno in natančno opredelila prof. dr. Špelca Čopič¹. Zapisano moram pojasniti.

Ljudje čutimo, razmišljamo, racionalno, intuitivno, sklepamo ... Delamo povzetke, primerjamo, vzpostavljamo odnose in vrednotimo z drugimi spoznanji in pota teh misli in doživetij se posledično oblikujejo v zaključke. Ti so izrazljivi z besedami, oblikami, barvami, zvoki, gibi ... Naslikati ali plastično oblikovati nekatere pojme, ki presegajo zgolj na primer del človekovega telesa v primerjalnem odnosu do geometrijskega telesa, nam ustvarjalna zavest, nadgrajena z ustvarjalno fantazijo, šele odpira pogled v tiste obrise vizualizacije skrivnosti in življenjske izkušnje, ki so tudi lahko tematski izraz kiparskega oblikovanja stvarnosti. Na ta način se srečamo, vidimo in spoznamo, koliko premoremo ustvarjalne širine v pogledu na svet in stvari globoko v njem, o katerih je tukaj govora.

Zmeraj znova se pri ustvarjalnem delu kipar (ali slikar) znajde na samem začetku vsega. Najprej v in z jezikom snovanja, že pri osnovni obliki, enako tudi pri osnovni barvi. Poseg v zakladnico osnovnih, temeljnih oblik, ki premorejo možnosti vseobsegajočih začetnih pobud, kar je za kiparja bogato in navdihujoče izhodišče ustvarjalnih možnosti, je za Rotarja očitno posebej pomemben.

V našem primeru gre za osnovne geometrijske oblike teles in povsem avtorskih izraznih deformacij na njih, s pomočjo katerih bi in bo kipar najprej oblikovno razložil svoje stališče do sveta. V nadaljnjem postopku pa interveniral v duhu samosvojega pojmovanja in razumevanja umetnosti kiparstva. Tudi pri oblikovanju detajlov, ki učinkujejo kot oblike metafor in parafraz, ki so s telesom kipa le na videz težko združljive.

¹ Prof. dr. Špelca Čopič: *Kipar France Rotar*, v: *France Rotar*, Ljubljana: Arkadija (Zbirka Arkade), 2002.

To je res le začetek ustvarjalnega dela, začetek duhovne avanture kot popotovanja v postopke delanja z materijo (transformacija duhovnih pobud), in vprašanje je, na kateri točki dobi kiparjeva misel obrise in obliko dokončanega, zaključenega dela. Ali pa se to delo kot kip s časom samo dovrši in s tem tudi konča v duhu zgodovinske izkušnje. Pravzaprav bi lahko rekli, da je kip popolnoma končan šele, ko ga potrdi čas. Vseskozi pa gre za izjemno osebne in subtilne odločitve med nakazovanjem in prikazovanjem, med onim, kar je bilo hoteno, in tem, kar je dokončno uresničeno.

Dotikamo se stvari, mislim kiparskih soznačnic za vsebine, o katerih razmišljamo kot o zadnjih resnicah, ki so običajno zakopane nekje globoko v nas. Tu smo pred vprašanjem, ali bomo nekatere stvari glede na njihovo naravo sploh kdaj lahko celostno dojeli, izrazili, povedali, zapisali, oblikovali ... Kiparskega ali slikarskega oblikovanja in pripovedi vredne vsebine, s katerimi se nenehno soočamo, so del našega prepričanja in kritične zavesti, pa tudi prizadetosti, vedenja o sebi in svetu, tudi vprašanj o umetnosti, saj že za nekatera najradikalnejša vprašanja mislimo, ali smo celo prepričani, da jih bomo težko kdaj izrazili, povedali, uresnili ... v najprimernejši obliki.

Seveda vemo, ustvarjalno hotenje in volja morata premagati vse pomisleke in ovire, da pride do tiste osvoboditve, ki vodi do materialnega procesa preoblikovanja ideje oziroma zamisli v ustvarjalno dejanje. Pravzaprav gre za to, da za vse te zamisli in zgodbe iščemo, izumljamo najustreznejšo, najbolj svojsko, najbolj inovativno obliko uresničitve.

Vprašanje je, ali in kako jih bomo našli in naredili. Lastni kritični duh nam vnaprej govori, da ne vemo, vredno in vznemirljivo pa je iskati, poizkušati, delati in iskati, ustvarjati ...!

Praviloma o najglobljih, najobčutljivejših stvareh in vsebinah pogosto molčimo. Ali pa nas izkušnje učijo, da bi morali molčati.

Potem sledijo odmevi na izkušnje, obdobje osvobajanja od vseh tisoč in več prepovedi (bog vedi, od kod vsa ta podedovana navlaka?), pa zaprek, ozirov ... in naenkrat prevladajo odločitve, ko moramo nekatere stvari čim bolj preprosto ustvarjalno uresničiti.

Tem in takšnim idejam moramo preprosto dati obliko!

Posredno se te vsebinske stvari največkrat nezavedno oglašajo ali so navzoče tako, da se vmešajo že v samo idejno podstat oblikovanja kipa (ali med barve in oblike na slikah), ko na njih delamo. Takrat o njih razmišljamo v vseh smereh, tudi v takih, za katere naenkrat mislimo, da so najpomembnejše in da morajo dobiti dokončno obliko.

In potem pride do ugotavljanja, da smo vse delali v duhu naše osrednje teme, da so ta najbolj vroča razglabljanja v delu še kako prepoznavno

navzoča. Pravzaprav je vse nastajalo le pod temi najmočnejšimi vtisi, ki so nas najgloblje zaznamovali in prevzeli.

Najbrž so res takšne navzven skrite pobude, najplodnejši in najduhovitejši prebliski v ustvarjalnem delu tudi najbolj dokončno odločujoči.

Nikoli ne vemo vnaprej, ali nas bo kdaj obsijal tisti redki žarek ustvarjalne svobode, sproščenosti, poguma, tiste korajže ali zavestnega napredovanja proti najbolj zaželeni božanski širini, odprtosti, skoraj lahkotni vseenosti, igrivosti in neposrednosti otroške duše, da bomo težo vseh mogočih strahov in breme spoznanj priznali tudi samim sebi in se s tem odvezali strogo nadzorovani presoji in podedovanim zapovedim, ki jih naslavljamo sami nase in na lastno molčečnost. Kajti brez takšnih in podobnih obračunov s samim seboj si ni mogoče zamisliti ustvarjalne svobode, ki je čisto blizu, tako rekoč na sami meji z anarhijo, ko gre za v prispodobi opisani veliki ustvarjalni pok.

Z drugimi besedami povedano, so stvari, o katerih govorimo z lahkoto, so stvari, o katerih lahko govorimo le pogojno, in so stvari, za katere mislimo, da zaenkrat o njih ne bomo govorili ali razpravljali.

Dotikamo se vprašanja zamolčanosti, ki je bila in je največja, najusodnejše zapovedana in zagrožena skrivnost posamezniku, največkrat v slabem pomenu in najbrž v vsakem času. To usodno zapoved molčečnosti od zunaj dobro poznamo, še posebej iz našega polpreteklega časa! Bog vedi, kaj in zakaj se mora zgoditi, da bomo o stvareh vendar spregovorili, ali kaj tiči za tem, da nekaterih stvari ne bomo nikoli omenjali, pa so se dogajale in so se zgodile. Umetnost zmeraj znova izumlja stilske oblike, ki nastajajo z razlogom in pričajo o tem.

Vsakdo med nami dela s seboj takšne ali podobne intimne obračune. Tudi do teh vprašanj, ali bolje – spoznanj, kako se dejansko opredeliti do naše, moje najgloblje resnice. V mislih imam predvsem tisti najbolj občutljivi in kritični odnos do samega sebe kot osvobojenega posameznika (razen do lastne ustvarjalne prisile), ko gre za sam akt ustvarjalnega dejanja, ki razkrije vsa temeljna ozadja bitja in dejanja.

France Rotar se je v razmisleku in meditaciji o kipu zgodaj dokopal do prepričanja, ki izjemno sugestivno in celostno odgovarja na ta neskončna in brezštevilna vprašanja vsakega izmed nas. Tudi na tista, za katera bi pomislili, da niso bila pojasnjena ali da so bila morda zamolčana. Ukvarja se z dilemami o mejah kiparskega izražanja stvari, ki v svojem izhodišču duhovito govore preprost in jasen kiparski jezik s prepričljivo obliko. Te so sposobne prevzeti in nositi sporočila številnih skrivnosti o zanj pomembnih življenjskih oblikah kot o najglobljih spoznanjih in resnicah življenja in nehanja. Vse to mu omogoča in narekuje plastična,

prepričljivo tridimenzionalno modelirana formulacija kipa. Zanj so vse Skrivnosti v Središču, kot je tam tudi njegova Resnica, torej tudi Lepota kipa in kiparstva.

Vzporednica je očitna: podobno, kot vse to lepo = resnično, domuje samo v človekovi duši! To Rotarjevo načelo in prepričanje je najbolj očitno, živo in zgovorno. Najbolj premočrtno, saj je vitalistično prepričljiva zunanost kipa le posledica njegovega spoznanja o pomenu in veličini koncepta ponotranjenega bistva!

Njegove najboljše kipe te vrste vidim kot svetilnike zgodb o svobodi duha, o razvezani kiparski govorici izvirnih čustev in v enaki meri izraze odzivanja na življenje in razumevanje sveta. Gre za pomembna dela močnega in zgoščenega simbolnega govora, skoraj minimalističnega principa, ki z malo oblik toliko več pove o bistvenih vprašanjih kiparjevega življenja in časa.

Kaj vse je zanj bolj ali manj pomembno, tudi nepomembno, je kritično in selektivno preveril. To praktično pomeni: ohranil, opustil ali tudi kritično, kot nepomembno, izločil. Tako je vsebina njegovega kipa pridobila sugestivno moč, čistost in dokončnost izraza. Pred seboj imamo skulpture, ki pričajo o avtorju same po sebi, s svojo materialno trdnostjo in pomensko naravnostjo, neposredno usmerjeno k bistvu sporočila v univerzalnih oblikah govora njegovih del. Kot rečeno, ta dela veliko povedo o kiparju samem kot razmišljujočem in inventivno delujočem, samosvojem, duhovitem, kritičnem in človeku, občutljivem za poetiko prostorsko plastičnih izrazov!

Vsebina, ki jo izraža Rotarjev kip, je na ta način z nakazanimi smermi razumevanja in doživljanja, z oblikovanimi posegi in rezi, z asimetričnimi bravurami nasproti vzpostavljeni simetriji, v domeni krogle kot vidne in haptično zgovorne uresničitve, pomembna posebnost v sodobnem slovenskem kiparstvu. S svojo prepričljivo polnoplastičnostjo in kiparsko jasnostjo ta materialno in časovno dokončno čvrsta (tudi zaradi tega še bolj sugestivna) dela govore daleč prek vseh prislovično utesnjenih -izmov in zamejitev časa.

Povsem ustvarjalno logična je tudi Rotarjeva poznejša idejna usmeritev in širitev k trdim (geometrijskim) oblikam kot v sebi zaključeno popotovanje k njegovim, v temelju kvadrastim in piramidalnim skulpturam.

S tem je Rotarjev celostni ustvarjalni krog in opus oblikovne triade zaključen. In to tako na oblikovni kot še posebej na vsebinsko-pomenski ravni, kar v vseh pogledih zasluži še posebno obravnavo.

Ne nazadnje je treba spregovoriti tudi o neposrednosti univerzalnega kiparskega pojmovanja Rotarjevega nakazovanja in prikazovanja ter o

uresničitvah navzočih pojmov, kot so vera v življenje, trpljenje, nasilje, strašljive grozote vojnega in atomskega časa ... Kaj vse govorijo in pomenijo te njegove kiparske deformacije na kroglah in analogije z bolečimi ranami v življenju zdajšnjega sveta na njih (Hirošima), pa rezi, lomi in prelomi, sile, energije, tudi eksplozije ..., ki so v temelju tako enovito zaznamovali njegovo življenjsko kot tudi kiparsko izkušnjo in izraz, je bistvo njegovega kiparskega odzivanja, pričevanja in tudi sporočila. To je veljavno v vsakem času, za vse jezike kulture in prostore našega umetnostnega opredeljevanja in tudi za izzive drugačnega pojmovanja življenja v prihodnje.

V jeziku literature bi njegovemu opusu rekli debela knjiga za dolgo branje, da se dokopljemo do poslednjih Rotarjevih sporočil in večnih vprašanj o našem popotovanju k resnici, čeprav so te skulpture monumentalnega koncepta berljive najprej kot simboli minimalističnega znakovnega pomena.